

ij-oeverers

DE SCHONE LEI VAN AMSTERDAM

Als je de geruchten moet geloven, verandert Amsterdam binnen vijftien jaar van een 'werelddorp' in een grootstad. Aan de oevers van het wonderschone IJ zal een nieuw stadsdeel verrijzen dat zich over een lange lus van in onbruik geraakte havens, schiereilanden en landtongen uitstrekt. Van de Houthavens tot het nog in te polderen Zeeburg. Een ruggegraat ter economische bescherming van de oude binnenstad. *Kwaliteit is het sleutelwoord.* Ook voor de beeldende kunst?

Marjolein Schaap

'Nederland moet over de ruimte na gaan denken. We hebben de neiging alles vol te proppen. Er hoeft niet altijd persé een kunstwerk bij'. Een ferme uitspraak die doet denken aan de 'uitsmijter' die Sjarel Ex weggaf in een thema-nummer van dit tijdschrift waarin museum-directeuren hun mening gaven over de opdrachtsituatie: 'Laten we alle instanties opheffen, al het geld bij elkaar leggen en maar eens na gaan denken over iets nieuws. Nederland is af, vol en klaar. Voor elk nieuw beeld, moet er een weg'. De eerste uitspraak is echter niet afkomstig uit de museumwereld, noch uit de kunstkritiek, werd niet gedaan door een architect of planoloog, maar door iemand die nauw betrokken is bij het uitdelen van kunstopdrachten. Een vertegenwoordiger van een instantie die Sjarel Ex liever op zou heffen. Aan het woord in beeldend kunstenaar Henk de Vroom, als adviseur betrokken bij de kunstopdrachten voor de veelbesproken IJ-oeverers. De kritiek van de museum-regenten in het bewuste thema-nummer was niet mals, maar je hoeft zelf maar bij het zoveelste verkeersplein een verloren sculptuur tegen te komen om er op geattendeerd te worden; met de kunstopdrachten is het treurig gesteld. Tegelijkertijd is de opdracht-situatie in steden als Amsterdam zo ondoordringend, zo typisch ambtelijk dat er eigenlijk weinig hoop is op verbetering. Wat deed Henk de Vroom, zelf actief deelnemer aan het 'ruggespraak-circuit' van gemeente-functionarissen, project-ontwikkelaars, commissie-leden en politici besluiten om de knoop door te hakken? 'Als de gemeente behoefte heeft aan kunst, dan draai ik dat om. Waar heeft beeldende kunst behoefte aan? We moeten kunstenaars de gelegenheid bieden om niet alleen volgens hun opvattingen te werken, maar daar ook vervolg aan te geven. Als beeldende kunst haar identiteit kan behouden, betekent dat niet alleen een verrijking van de kunst zelf, maar ook van de stad. Pas als een opdrachtgever begrijpt dat eisen als nuttigheidsaspecten diametraal staan tegenover de motivatie en het wezen van de beeldende kunst, kan de opdracht-situatie zich tot iets groot ontwikkelen'. Een nog maagdelijk terrein als de IJ-oeverers biedt natuurlijk ongekende mogelijkheden. Grijpt de werkgroep IJ-oeverers deze kans aan om de missers in de opdracht-situatie voor eens en voor altijd af te leren? 'Eigenlijk wil kunst ingebed

zijn in een situatie die haar past, maar die is helaas zelden voor handen. Het principe moet zich daarom omkeren. Op de IJ-oeverers kunnen we niet alleen met een schone lei beginnen, maar dat principe ook toepassen. We gaan van de locatie of het bouwwerk uit en zoeken net zolang tot de juiste man of vrouw is gevonden. Een beeldend kunstenaar die inhoudelijk op het geheel kan aansluiten zonder concessies te doen. Tevens is het niet ondenkbaar dat de omgeving zo volmaakt of af is dat er geen kunstwerk aan te pas komt'. De vraag brandt op ieders lippen. Hoe gaan de IJ-oeverers er dan uitzien? Amsterdam zal pas over vijftien jaar het nieuwe stadsdeel in volle glorie kunnen aanschouwen. Over de verre toekomst is zelfs een rappe prater als Henk de Vroom niet geneigd het achterste van zijn tong te laten zien: 'We geven slechts een aantal spelregels aan. Elk terrein vraagt vanwege z'n specifieke atmosfeer om een eigen benadering. Het is nog heel open allemaal. Van een blauwdruk of een van A tot Z uitgedokterd programma is geen sprake'.

Ontwerptekeningen van Per Kirkeby voor een bakstenen sculptuur op het Hildo Kropplein aan het Oostelijk Havengebied, 1989

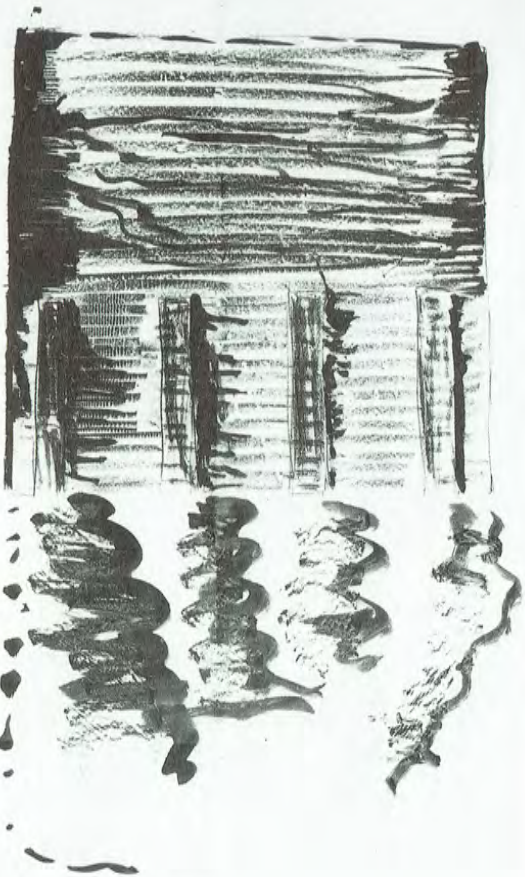
Hoe pril het project ook moge zijn, de eerste kunst opdrachten zijn vergeven. Al zijn het de eerste regels op een nog onbeschreven blad, de grote lijnen van het verhaal zijn uitgezet. Typische kunst opdracht-cliché's als verfraai-, signaleer- en verwijfsfuncties moesten wijken voor een integrale aanpak. De werkgroep IJ-oevers streeft naar een automatische verbinding tussen zowel architectuur en beeldende kunst als bebouwde omgeving, kunstwerk en locatie. Daarmee wordt niet alleen het eindeloos aanplanten van kunstwerken gelaten voor wat het was, maar ook ingespeeld op een ander ongenoegen. Hoe kan beeldende kunst ingrijpend bijdragen aan de omgeving, de stad, kortom het leven zelf?

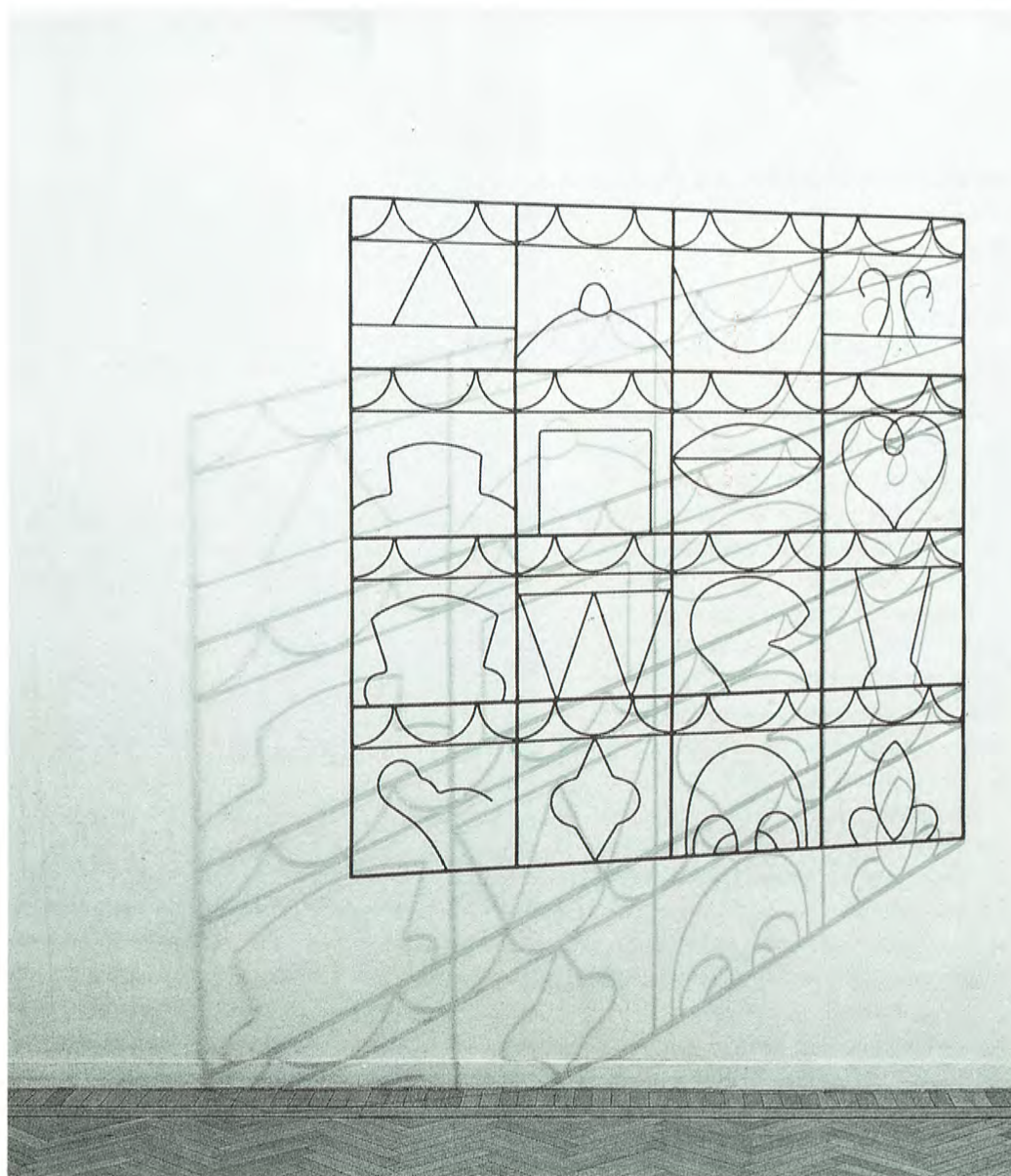
De werkgroep KiM (Kunst in Mokum) besloot op grond van ervaringen met volkswoningbouw in de oude binnenstad om kunst opdrachten voortaan meer bij de architectuur te betrekken. Een autonoom kunstwerk voor de deur bleek niet altijd een doorslaggevend succes. Sindsdien streeft men ook op de IJ-oevers naar een verzoening van beide disciplines, mits het wederzijds respect blijft gehandhaafd. Architecten zijn doorgaans niet zo gecharmeerd van een kunstenaarsbijdrage, maar op het voormalige KNSM-eiland is een kunsttoepassing in wording die hen zeker een hart onder de riem zal steken. Een volkshuisvestingsproject waar twee Belgen samen aan werken; architect Bruno Albert en beeldend kunstenaar Narcisse Tordoir.

Per Kirkeby, bakstenen sculptuur bij het Kröller-Müller Museum in Otterlo, 1988

Bruno Albert werkte een door Jo Coenen ontworpen stedenbouwkundig model voor een woonblok van driehonderd woningen uit; twee halve cirkels die zich tegen over elkaar in de omarming van een rechthoekig woonblok bevinden. Aan de buitengevel plaatste Albert ondermeer inspringende trappenhuisen. De lijn van de halve cirkels trok hij door zodat centraal in het woonblok een cilinder-achtig appartementen-complex ontstond rondom een binnenplaats met een ruime ingang op de zuidkant. Narcisse Tordoir brengt zijn beeldtaal niet alleen op haaks aan de wand bevestigde panelen aan, maar verwerkt de bedrieglijke eenvoudige 'pictogrammen' ook in sierlijke 'hekwerkjes' van ijzerdraad. De keuze viel op hem omdat zijn werk bij het karakter van Albert's architectuur aansluit maar er tegelijkertijd ook een eigen draai aan geeft. In de bewoordingen van Henk de Vroom: 'De serie-matige aanpak van Tordoir zet zich voort in de ritmiek van de raampartijen en gevels, maar de open-gewerkte vorm van de beeldmotieven in ijzerdraad geeft juist weer een tegenwicht aan de hechte en gedetailleerde architectuur. Albert staat voor complexiteit, ritme en detailering, Tordoir voor openheid, ritme en vereenvoudiging'. Narcisse Tordoir reageerde positief op de mogelijkheden die de kunstadviseur voor hem op het oog had. Voor het hart van de centrale binnenplaats ontwierp hij een ronde draad-sculptuur die doet denken aan een prieeltje, maar door Henk de Vroom een 'carrousel' wordt genoemd. Bij een aantal balkons rondom de binnenplaats worden de balustrades weggehaald en volgens een onregelmatig

Narcisse Tordoir, z.t., 1987,
ijzer, 160 x 160 cm

patroon vervangen door een 'hekwerkje van Tordoir'. Voor de inspringende trappenhuisen wil de kunstenaar een serie keramische panelen maken die eveneens haaks worden aangebracht. Met waarschijnlijk als bijzonder resultaat dat de voorstellingen zijdelings vanuit de trappenhuisen opdoemen.

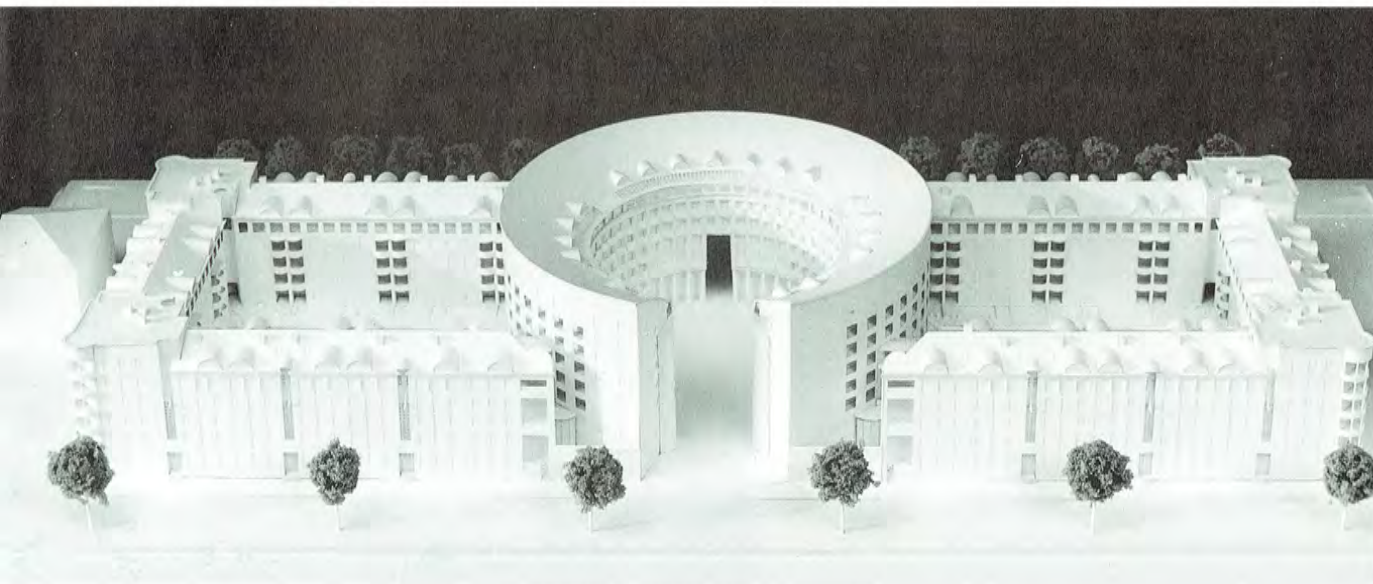
Het project Albert-Tordoir is een mooi voorbeeld van de wijze waarop Henk de Vroom twee disciplines bij elkaar wil brengen zonder dat de artistieke authenticiteit geweld wordt aangedaan. Architectuur en beeldende kunst vloeien samen, maar behouden hun waardigheid. Ook omdat het om volkswoningbouw gaat, doet het project denken aan de Amsterdamse School, maar er is één wezenlijk verschil. Architect en beeldend kunstenaar vinden elkaar niet in sociale bewogenheid of politieke idealen. Daarom moet de samenkomst goed worden voorbereid, alle mogelijkheden nauwkeurig overwogen, een scenario opgesteld om vervolgens 'het archief van de hedendaagse kunst door te lopen' en de juiste kunstenaar te 'casten'. Regie is dan ook

een sleutelwoord. Zeker als het kunstwerk zich volgens het script van Henk de Vroom een plaats moet veroveren in de openbare ruimte. Een formule die doet denken aan een manifestatie als 'Chambres d'Amis' waar de kunstenaar in particuliere woonsituaties en in navolging daarop bij 'Century '87' in de oude binnenstad van Amsterdam niet altijd, maar wel vaak de locatie als uitgangspunt nam. Zo kan een kunstenaar ook op de IJ-oever de ruimte aftasten, zich openstellen voor de historische, sociale of emotionele betekenis met als gevolg dat het kunstwerk met de locatie verweven raakt. 'Geworteld in het verleden' zoals Henk de Vroom dat zegt, 'maar gericht op de toekomst'.

Nog voordat de werkgroep IJ-oever was gestart, behoorde het Oostelijk Havengebied tot het rayon van de werkgroep KIM. Henk de Vroom werd als toenmalig adviseur gevraagd 'om een standbeeld te regelen' voor het Hildo Kropplein. In eerste instantie werd hij geconfronteerd met een ruimtelijk ontwerp 'dat wemelde van de zitjes en speelvoorzienin-

gen en daar moest ook nog een standbeeld bij!' Onder het motto: een open en ruim karakter, weg met de versnippering, besloot hij het voorstel te annuleren. Het Hildo Kropplein, middelpunt van een nieuwe wijk waar de straten naar architecten van de Amsterdamse School zijn vernoemd, bevindt zich op een smal schiereiland gelegen aan de Entrepôthaven. Links van het plein staat 'blonde' nietszeggende nieuwbouw, rechts de kleurrijke architectuur van Lafour. Een rij fraaie pakhuizen ontnemt gedeeltelijk het zicht op de haven. Documenten wezen uit dat er vroeger enorme hoeveelheden vlees werden verscheept. Op het terrein had naast een immens complex van veestallen een reusachtig bakstenen slachthuis gestaan. Een sober, maar imposant gebouw met een melancholieke, bijna mysterieuze uitstraling en een naar Hollandse begrippen exotisch uiterlijk, maar toch: een fabriek van de dood. Het contrast tussen de 'blonde' baksteen en de rode pakhuizen, de karakteristieke vorm van het vroegere abbatoir, de bestrating van rode klinkers in de veestallen, de bakstenen architectuur van de Amsterdamse School. Alles leidde naar de bakstenen, vaak hermetisch gesloten sculpturen van Per Kirkeby die evenals het slachthuis de betekenis in zich verscholen houden. De Deense kunstenaar bekeek de documenten, peilde het karakter van de omgeving en maakte een naar zijn maatstaven nogal open beeld. Eigenlijk bestaat het grotendeels uit bogen. Twee in de voor- en achter'muur' en vier in het 'geraamte' van het middendeel. De tekeningen en schetsontwerpen roepen bij mij associaties op met een masker of een dierenschedel; een hommage aan de stille dramatiek van de locatie. De twee blinde 'muren' negeren de nieuwbouw van het plein, maar de bogen richten zich nadrukkelijk op het water ten noorden en zuiden van het schiereiland. Het beeld trekt

de Entrepôthaven en de nieuwe vaart naar elkaar toe. Een motief dat terugkeert in een voor Kirkeby ongewoon onderdeel van de sculptuur. Een vijver die voorzien is van een zwarte betonstorting: als zwarte spiegel een referentie naar het donkere oppervlak van het water. Met het Hildo Kropplein is de matrijs geslagen voor het plaatsen van kunstwerken in de openbare ruimte. Emo Verkerk werd benaderd om bij wijze van eerbetoon in emaille een staalplaat een portret te 'schilderen' van Gerd Arntz, een voor de arbeidersbeweging betekenisvol kunstenaar. Het beeld zal op een 'rooie spot' in het Oostelijk Havengebied geïnstalleerd worden. Vlakbij de plaats waar de Spoorweg-staking werd gehouden en vóór het I.I.S.G., het Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis. Het grootste documentatiecentrum ter wereld over de geschiedenis van de arbeidersbeweging, tevens voormalig hoofdkwartier van beroemde linkse intellectuelen zoals Arthur Lehning en het echtpaar Romein. Aan de eerste vroeg Henk de Vroom het thema van de sculptuur te bepalen, maar wat bewoog hém om Emo Verkerk boven een geëngageerd kunstenaar te verkiezen? 'Juist een 'burgerlijk kunstenaar' als Emo Verkerk zal Gerd Arntz weten te treffen, anders krijg je alleen maar statements'. Aan Peter Struycken die voor Henk de Vroom een typisch Hollandse traditie vertegenwoordigt en de experimenteel ingestelde 'dwarsligger' John Kórmeling werd een studieopdracht verstrekt voor een lichtspel bij de Entrepôthaven. Een orkestratie van licht die later als de oevers zijn volgebouwd de weemoedige atmosfeer van de haven bij nacht op zal roepen. Verwijzend naar de lichtseinen van schepen een symbool voor de vroegere functie van het Amsterdamse Havengebied, maar ook een monument voor de magische aantrekkingskracht van een wereld die verloren ging.

Maquette voor woningbouw van architect **Bruno Albert** op het voormalige KMSM-eiland, waarvoor beeldend kunstenaar **Narcisse Tordo** een kunstwerk zal realiseren